

2. Interjú Studs Terkelrel

Elhangzott a chicagói WFMT rádióadón (1963. május)

Beszélgetésünk idején Bob Dylan fiatal folkköltő volt, az egyik legizgalmasabb dalénekes a zenei színtéren – huszonkét éves volt, gyűrött nadrágot és tengerészsapkát viselt, és göndör haja volt. Nem lehet beskatulyázni. A *New York Times* kritikusa, Bob Shelton azt írja róla: „A szövegeiben Woody Guthrie közvetlen stílusban előadott erkölcsi témái keverednek Rimbaud démoni szóképeivel és Jevtusenko társadalomkritikájával. Akár szabad, akár rimes versekről legyen szó, akár komor, harcos hangulatúak a költemények, akár gúnyosak vagy a képzelet szötte őket, Bob Dylan szövegei és dallamai egy ihletett költő fényével ragyognak.” Bob Dylan egy igazán eredeti amerikai figura.

*Honnan jött, Cotton-Eyed Joe?**

Minnesota volt a kezdet. De az még a kezdet kezdete volt. Igazából nem tudom, hogyan jutottam el a dalokig, de ezt nem is az én dolgom megmagyarázni – nem vizsgálom magamat, csak teszem a dolgom, és nem hagyom abba. Próbálok helyet találni magamnak.

Woody Guthrie sokat jelent önnek?

Igen, nagyon sokat. Már azt is a szerencsémnek érzem, hogy egyáltalán ismerhetem. Hallottam és tudtam róla már korábban. Láttam egyszer Woodyt valamikor régen, még kisfiú koromban, Kaliforniában, Burbankben. Arra igazából nem is emlékszem, hogy láttam volna, csak arra, hogy hallottam játszani. Úgy tízéves lehettem. A nagybátyám vitt el.

Mi fogta meg annyira?

Az, hogy ő Woody, és körülöttem mindenki más csak mindenki más.

Ha megköszönhetem, ez önre is illhetne, Bob. Már az egyediség. Nehéz különválasztani önt a daloktól, amiket énekel. A legtöbb dalt ön írja, ugye?

Igen, most már az összes dalomat én írom.

* A 'Cotton-Eyed Joe' című amerikai népdal egyik sora, eredetileg: „Where did you come from, Cotton-Eyed Joe?”

Van egy dala, amit nem tudok másképp jellemezni, mint hogy olyan, mint egy nagy szöttes – az 'A Hard Rain's A-Gonna Fall'.

Elmesélem, miért írtam meg. Tulajdonképpen minden sora egy-egy önálló dal. Akkor írtam, amikor nem tudtam, még hány dalt tudok írni. Ez tavaly októberben történt. Emlékszem, hogy egy nagy társasággal voltunk valahol, és egész éjjel ébren maradtunk. Úgy született a szám, hogy mindent bele akartam zsúfolni, amit csak gondolok, egyetlen dalba. Ez a kubai rakétaválság idején volt, amikor Kubát blokád alá vonták, azt hiszem, így mondják. Talán úgy fejezhetném ki magam, hogy egy kicsit féltem.

Ahogy mondja. Minden sor és minden kép akár önmagában is lehetne egy dal. Tudja, miért kértem meg, hogy énekelje el élőben? Levelet kaptam egy sráctól, aki nagyjából egyidős önnel: huszonegy éves. Azon elmélkedett, mit is gondol igazából az új nemzedék, mert annyi mindent hallunk. A legvégén azt írja: „Amerika már hallotta az éles eszű, színjeles diák, a diákklubvezető okostojás történetét. De van egy másik, halk csoport, amelyik nem folytat lát-szólag csak a maga hasznát kereső, megsemmisítő hadjáratot, hanem szorong és elégedetlen. Végül majd ezek az elmélkedő vagy nyugtalan fiatal emberek határozhatják meg a jövőbeni irányokat... Kifelé nyugodtnak látszunk, de bennünk harag dúl.”

Van egy barátom, Robert Gover, aki írt egy könyvet *One Hundred Dollar Misunderstanding* (A száz dolláros félreértés) címmel. Nem tudom, Chicago környékén játszódik-e. Egy színjeles főiskolai srácról szól, aki tagja a diákklubnak meg minden, és egy tizennégy éves néger prostituáltról. A könyv olyan, mint egy párbeszéd. Az egyik fejezetben a fiú, a következőben a lány szemszögéből látjuk a dolgokat. Ez sok mindent meg is magyarázna. Azt hiszem, ez manapság az egyik legpofátlanabb dolog. Mármost hogy a könyv megjelenik és megállapít valamit, ami tényleg igaz, és amin mindenki gondolkodik. Nem tudom, hogy az az ürge, aki írta a levelet, tényleg arra gondol-e, hogy hadjáratot akar folytatni, mindenestre nem lehet címkéket aggatni rá, ha érted, mire gondolok.

Azt hiszem, igen. Anno az 1930-as években voltak olyan fiatalok, akik szenvedélyes hívei voltak egyik vagy másik címkének. Be voltak skatulyázva. De nekem úgy tűnik, hogy ami mellett ön kiáll, és az a fickó, aki írta ezt a levelet, meg az az ürge, aki írta azt a könyvet, senki máshoz nem tartoznak, csak magukhoz. De tudjuk, hogy valami van a háttérben. Kifelé nyugodtnak látszanak... Én úgy vélem, annak kell látszani, mert nagy a tét.

Lehet, hogy épp most jött el az idő, épp most van itt az ideje annak, hogy az ember magához tartozzon. Azok alapján, amiket Woody, Pete

Seeger és más ismerőseim mondtak nekem, azt hiszem, hogy 1930-ban vagy az egyiket, vagy a másikat kellett választani, mert akkoriban minden fekete-fehér volt, vagy jó, vagy rossz. Amikor az ember az egyik oldalon áll, tudja, hogy a többiek vagy mellette, vagy ellene vannak. Nem tudom, hogy jutottunk ide, de mostanság mintha nem lenne ilyen egyszerű. Több van két oldalnál, már nem csak fekete és fehér létezik.

Az »A Hard Rain's A-Gonna Fall« szerintem klasszikus dal lesz, még akkor is, ha a radioaktív csapadék ihlette...

Pedig nem is az ihlette. Volt más is, aki azt hitte, de szó sincs nukleáris esőről vagy ilyesmiről. Egyszerűen csak egy nagy esőre gondoltam. Valamilyen végre gondolok, aminek meg kell történnie, és amit nagyon könnyű előre látni, de senki nem gondol rá, senki nem veszi észre. Nem arról a nagy esőről beszélek, ami a radioaktív hulladékot jelentené, ennek ellenére úgy tűnik nekem, mintha a bomba inkább valami istenféle lenne, amit az emberek ténylegesen imádni fognak. Kedvesnek kell lenni hozzá, és óvatosnak azzal, hogy mit is mondasz róla. Vannak emberek, akik heti hat napon át ezen dolgoznak, ezt tervezik. Ez egy teljesen új dolog.

Rádadásul a mindennapi életben ezek jó emberek.

Igen, én sem gondolom, hogy rossz emberek volnának. Mint az az ürge, amelyik megölte azt az autóstoppos fickót Alabamában. Nem jut eszembe a neve.

Lehet, hogy a boltos volt. Nem biztos, hogy ő tette-e, mindenesetre...

Igen, lehet, hogy ő ölte meg. De ha nem ő, hanem valaki más lőtte ki a töltényt, akkor sincs borzalmasabb dolog, mint hogy hátba lövik az embert. Mielőtt New Yorkba jöttem, sok jó embert láttam, akik szegények, és akiknek mások megmondják, hogy miért és ki miatt azok. El akarják terelni a figyelmüket magáról a szegénységről, úgyhogy keresnek nekik bűnbakot...

De Bob, ön hisz a jóban és a rosszban, nem? Hogy van egy alapvető jó...

Igen, biztos vagyok benne.

Ez a dalaiból is nyilvánvaló. Az előbb azt mondta, hogy most nem olyan egyszerűek a dolgok, mint voltak. Ennek a számnak az egyik sora, amelyik megfogott, a következő: „...a hóhér fejére a csuklya jól ráborul...”^{} Ez hajszálpontosan így van.*

Hajaj, de még mennyire. Mindenre ráborul valami, hogy eltakarja.

Annyira személytelen ma minden. Azt mondta, meg fog történni. De micsoda?

* Barna Imre fordítása

Hogy jönnie kell majd valamilyen robbanásnak. A nagy eső, ami esni fog. Az utolsó versszakban azt írom: „... ahol a vizeket mérgekkel mérgezik...” Ez jelenti mindazt a hazugságot, amit a rádióban mondanak és az újságokban írnak. Az embernek mindössze el kéne gondolkodnia egy percre, de éppen az emberek agyát próbálják kiüríteni, sőt már talán ki is ürítették. Utálok arra gondolni, hogy már kész vannak vele. Az összes hazugságot méregnek tekintem.

Én hamarosan ötvenegy éves leszek. Az én nemzedékem ideje lejárt. Most önről és a barátairól beszélek, a tizenkilenc, húsz-, huszonegy évesekről. Hányan éreznek úgy, ahogy ön?

Rengetegen. Nem is tudom, azt mondta, a barátaim...

Nem csak az ön társaságára gondolok, hiszen sokat utazott is.

Mesélhetek a barátaimról, azokról az emberekről, akikkel felnőttem, akiket négy-öt éves korom óta ismerek. Ugyanilyen emberekkel találkoztam tíz-tizenkét éves koromban is, kisvárosi emberekkel, még Minnesotában, Hibbingben meg néhány másik helyen, ahol laktam, mielőtt végleg leléptem volna. Ezek az emberek a barátaim voltak. Velük jártam iskolába, velük éltem, velük játszottam, velük ettem. Csináltunk jót és rosszat, mindenfélén keresztülmentünk együtt. Ha most visszatekintek, utoljára úgy két-három éve találkoztam velük, és bizony vagy én, vagy ők megváltoztak.

Mi történt velük?

Nekem úgy tűnik, ők még mindig ugyanúgy csinálják a dolgokat. Láttak engem, hallották, hogy New Yorkban vagyok, és olyanokat mondanak, hogy... már abból, amit mondanak és ahogy mondják, kiderül, hogy nem szabadok. Még mindig van egy érzés, ami lebénítja őket, ami ott ragadt bennük, a városban, a szüleikben meg az újságokban, amiket olvasnak, és amelyek jó, ha ötezer embernek járnak. Leszűkült világban élnek, úgyhogy el sem kell hagyniuk a várost. De ha mégis elmennének egy másik városba, akkor sem változna semmi. Ezzel nem akarom őket bántani. Csak éppen másfelé vezetnek az útjaink. Sokan közülük házások, talán vannak, akik iskolába járnak. Mások meg csak dolgoznak, és még mindig megvannak. És nem gondolkoznak azokon a dolgokon, amiken én.

Nem úgy vélekednek, mint ön. Beszélt azokról a mérgekről a vízben. Nem lehet, hogy ebben nekik is volt részük?

De. Abban nekem is volt részem, de leszoktam róla. Leszoktam róla, és ennyi.

Tízéves korában látta Woodyt, és úgy öt éve történt, hogy gitározásra és éneklésre adta a fejét.

Nem egészen. Öt éve történt, hogy végleg eljöttem hazulról. Az elmúlt majdnem két évet New Yorkban töltöttem. Előtte meg bejártam az országot, lementem délre is, sőt Mexikóban is voltam egy rövid ideig.

Nemcsak Woody és a hozzá hasonlókké hatottak önre, hanem bluesénekesekek is.

Igen, például Big Joe Williams, talán ismeri is. Itt él, azt hiszem.

Igen, itt él. Ismerem.

Régi barátom.

Népdalokat is szokott feldolgozni.

Már nem [nevet].

Játszotta a ›Man Of Constant Sorrow‹ című fehér spirituálét. Feldolgozta, és teljesen megváltoztatta. Azt mondja, hogy ilyesmivel már nem foglalkozik?*

Két-három évvel ezelőtt még énekeltem korábban tanult népdalokat, de azok közül most már egyet se énekelek.

Gondolkozott azon, hogy a saját dalai is tekinthetők népdaloknak? Hogy mi a népdal, az örök vita tárgya. De szerintem a ›Hard Rain's A-Gonna Fall‹ az lesz, ha kiállja az idő próbáját.

Igen, ha kiállja az idő próbáját.

Úgy tűnik, nincs olyan téma, amiről ne tudna írni.

Bármit, amin érdemes elgondolkodni, érdemes elénekelni is.

Bármilyen témát. Vegyünk egy szerelmes számot, mondjuk a ›Boots Of Spanish Leather‹ címűt, ami egy búcsúdál. Ez nagyon messzire eltávolodott a rím kedvéért összefüggéstelen szavakat egymásra halmozó szerelmes dalok írásmódjától. Gondolom, ez egy nehéz kérdés, Bob, de mi vitte rá ezeknek a daloknak a megírására? Mindig is önben voltak?

Igen, mindig bennem voltak, de nem igazán tudom megmondani, mi vitt rá a megírásukra. Én személy szerint úgy vélem, hogy mindenkiben rejlenek születéstől fogva bizonyos adottságok, és már az is épp elég fáradtságába kerül az embereknek, hogy rájöjjenek, mik ezek. Én arra gondoltam, hogy az én adottságom talán a gitározás. Ahogy mások süteményt tudnak sütni vagy fát vágni vagy írni. Senkinek sincs joga azt mondani, hogy ezek közül az adottságok közül bármelyik is jobb volna a többinél. Csak éppen kinek ez, kinek az jutott. Én úgy láttam, hogy nekem ez jutott. Lehet, hogy van egy jobb adottságom, de eddig még nem jöttem rá, mi az. Általában nem nevezem adottságnak, csak így próbálom megmagyarázni valamit, amit nagyon nehéz.

* A dal szerepel a Bob Dylan című lemezen

A My Life in a Stolen Moment című írásában az áll: „Az első dalomat az anyámmal írtam, és a ›Mother‹ címet adtam neki. Ötödikes koromban írtam, négyes fölé kaptam rá a tanáromtól... Természettudomány órán ültem, és megbuktattak, mert nem voltam hajlandó nézni, ahogy egy nyúl meghal.”

Ez akkor történt, amikor főiskolára jártam, ami csak kábé négy hónapig tartott, de azért van róla tapasztalatom. Úgyhogy nem csak a mások elmondása alapján beszélek a főiskoláról. Tényleg ott voltam, és láttam, mi folyik ott. Tizenegy évesen kezdtem dohányozni, és egyszer hagytam csak abba, hogy visszanyerjem a lélegzetem. Nem emlékszem, hogy a szüleim sokat énekeltek volna, legalábbis nem emlékszem, hogy leültünk volna együtt énekelni és dalokat tanulni egymástól. Csak írok. Már régóta írok.

Lesznek, akik azt mondják majd: hallgasd csak Bob Dylant, a köznépnyelvén beszél, pedig művelt ember ám.

[Nevet.] Nem hiszem, hogy az volnék.

Mit válaszol, amikor ezt mondják?

Erre nincs válaszom. Ha azt akarják gondolni, hogy művelt vagyok, tőlem nyugodtan tehetik.

Talán csak arról van szó, hogy könnyebb így kifejeznie az érzéseit. Gondolom, hogy a hatás, amit a sok énekes gyakorolt önre...

Woody.

Ez talán annak is betudható, hogy Woody nagyobb hatást gyakorolt önre, mint a főiskola. Woody hallotta, ahogy éneklis ezeket a dalokat?

Mindig, amikor a Woodynak írt dalokat énekelem, hallani akarja a ›Song To Woody‹ címűt. Még akkor is, amikor kórházban volt. [Nevet.] Mindig akarja hallani.

Egy fiatal folkköltő fejezi ki tiszteletét egy idősebb felé, aki oly sokat jelent neki. Emlékszik a szövegére?

Igen, de soha nem énekelem. Csak Woodynak.

Eszembe jut az ír háborúellenes dal, a ›Johnny I Hardly Knew You‹. A maga módján ugyanarról szól.

Az ember az út végére ér, és nagyon jól tudja, hogy ott az út vége. De azt is tudja, hogy van egy másik út, csak azt nem tudja pontosan, hogy hol. És azt is tudja, hogy a mostani úton már nem tud visszamenni.

De tudja, hogy van még valami.

Mindenfélével tele van a feje, aminek semmi értelme sincs, mindenféle gondolattal a tanárokról és az iskoláról, autóstopposokról mindenféle az országban... Most az ismerőseimről is beszélek, olyan fiatalokról,

akik főiskolára járnak. Ezeknek az embereknek mindegyik egy jelkép. New York az egy más világ, különösen mivel soha nem jártam azelőtt New Yorkban. És még mindig el vannak raktározva bennem a kisvárosi emlékek, ezért is döntöttem úgy, hogy le kéne mindezt írnom. Az utat most nagyon nehéz megtalálni. Néha azt kívánom, hogy ezerkilencszázmás legyen.

Mondjuk az 1930-as évek?

Még az előtt. Olyan ez, mint egy deszka, amibe szögeket kell beverni. Ott a deszka, és már mindenfelé be vannak verve szögek, és ahányszor egy új ember érkezik, eggyel kevesebb hely lesz a deszkában. Azért remélem, még nem fogytunk ki a helyekből.

Egy új deszkát keres?

Nem, nekem jó a régi, csak egy helyet keresek rajta, ahova beverhetek egy szöveget.

Nem azt keres a legtöbb ember? Egy helyet, ahova beverhetnek egy szöveget?

De igen. Néha maguk az emberek a szögek.

Akiket éppen vernek be. [Nevet.]

Igen.

Az új albumán szerepel az »Oxford Town«, ami James Meredith ügyével foglalkozik. Ő is az egyik szög volt?*

Igen, egyfelől azzal az üggyel, másfelől viszont nem. A zene és a műveim különlegesen, de nem szentek. Mint ez a gitár; ezt sem tekintem szentnek. Akár tönkre is mehet és el is törhet, elég régi már. És ha így alakul, még mindig szerezhetek egy újat. A gitár nekem pusztán eszköz, és kész. Mint ahogy mindenkinek van egy eszköze. Van, aki fát vág, mások kárpitosok. Ha fát akarnék vágni, megvágnám magam a fűrészszel. Ha kárpitos lennék, lenyelném a szögeket. Nekem a gitár nem több, mint egy eszköz, amit használok. Az életem meg az utca, amin járok. A zene és a gitár pedig az eszközeim.

* James Meredith volt a néger polgárjogi mozgalom kiemelkedő alakja. Ő volt az első néger diák a Mississippi Egyetemen 1962-ben, miután korábban kétszer is megtagadták tőle a felvételt

3. Recsegő-ropogó, kopogó hangok Nat Hentoff interjúja

Megjelent a *The New Yorker* magazinban (1964. október 24.)

A „folkzene” kifejezésben a „folk” („nép”) szó régen egy egynemű vidéki közösséget jelölt, amely a névtelenül létrehozott zene hagyományában élt. Nem egyetlen ember írt meg egy darabot, hanem közösségi tevékenység során alakult ki, aztán nemzedékeken át megőrizték. Az utóbbi években azonban a folkzene mindinkább konkrét alkotók teljesen saját, szerzői joggal védett produktumává vált. Sőt az alkotók között is egyre kevesebb az, aki vidékről származik, és tipikus képviselője lenne a több évszázados családi és területi hagyományoknak. Sokan közülük a városban nevelkedtek, áttértek a folk stílusra, és miután letöltik tanulóidejüket, amely során megpróbálják a folkzene régebbi felfogásából adódó vidéki mintákat a magukévá tenni, a saját gondjaik és aggodalmaik ihlette saját dalokat kezdenek írni és előadni. A nyughatatlan fiatalok, akik lehetővé tették támogatásukkal, hogy ez a fajta folkzene az elmúlt öt évben szárnyra kapjon, két előadót tartanak legfőbb szószólóiknak. Az egyik a huszonhárom éves Joan Baez. Szárait nem ő írja, és műsorának jelentős hányadát teszik ki a hagyományos, közösségek által létrehozott dalok. Mindazonáltal Joan Baez nyíltan felemeli a szavát a faji előítélet és a katonai szellem ellen, és a legjobb, időszerű dolgokról szóló dalok közül néhányat valóban ő énekel. Ráadásul tiszta, átható hangja és nyílt, őszinte stílusa csodálói számára a feddhetetlenség nyugodt szigetét jelentik egy olyan társadalomban, amelyet a folkdalszerző Malvina Reynolds úgy jellemezett egyik dalában, mint ami „kis dobozokból”^{**} áll. A folkzene mikrokozmoszának másik – és jelentősebb hatást gyakorló – megteremtője Bob Dylan, aki szintén huszonhárom éves. Dylan kihatása azért nagyobb, mert ő amellett, hogy előad, ír is dalokat. Nem egy szerzeménye, például a »Blowin’ In The Wind«, a »Masters Of War«, a »Don’t Think Twice, It’s All Right« és az »Only A Pawn In Their Game«

* Malvina Reynolds »Little Boxes« című száma Pete Seeger előadásában vált közhírré, és a kertvárosi kispolgári réteget, illetve az ahhoz kapcsolható korlátozott szemléletmódot teszi gúny tárgyává (a ford.)

sok más előadó repertoárjának a részévé vált, köztük Joan Baezének is, aki a következőket fejtette ki: „Bobby kifejezésre juttatja, amit én és sok más fiatal érez és mondani akar. Az atombomba, a faji előítélet és a konformizmus ellen tiltakozó legtöbb dal ostoba. Nincs bennük semmi szépség. De Bobby dalai versként és zeneként is erőteljesek. Arról nem is beszélve, hogy milyen jól énekel a srác!” Dylan nagy hatásának másik oka a személyiségéből sugárzó rendkívüli erő. Izmos, szikár, mégis kisfiús megjelenésével Dylan kinézetében és cselekedeteiben is Huckleberry Finnt és az ifjú Woody Guthrie-t idézi. Színpadon és az életben is egyaránt úgy tűnik, mintha alig bírná féken tartani elképesztő energiáját. Pete Seeger, aki negyvenöt évesen az amerikai folkzene egyik nagy öregje, nemrég megjegyezte: „Dylan akár az ország legkreatívabb dalnokává is válhat – ha fel nem robban.”

Dylan mindig hétköznapien öltözködik – annak az esélye, hogy valaha nyakkendőben fogjuk látni, éppolyan halvány, mint azé, hogy Joan Baez estélyi ruhában lépjen fel – és kevés földi javat birtokol; a legsúlyosabb ezek között egy motorbicikli. Dylan igazi csavargó, gyakran van úton, hogy gyarapítsa tapasztalatait. Azt mondja, hogy sok mindent meg lehet tudni egy kisvárosról, ha az ember a biliárdszobában lődörög. Joan Baezhez hasonlóan az ideje legnagyobb részét szereti magának megtartani. Csak nagyritkán áll neki dolgozni, és az év fennmaradó részében utazgat, vagy rövid időt tölt menedzsere, Albert Grossman Bearsville-i házában, New York államban – ez egy Woodstockkal szomszédos kisváros, mintegy száz mérföldre északra New York városától. Dylan ott dalokat ír, verseket, drámákat és regényeket dolgozik, motorozik, a barátaival beszélget. Időről időre pedig ellátogat New Yorkba, hogy a Columbia Records felkérésére felvételeket készítsen.

Néhány héttel ezelőtt Dylan elhívott engem egy felvételre este hét órára, a Hetedik sugárúton az Ötvenkettedik utca közelében található Columbia stúdióba. Mielőtt megjött volna, egy harmincas éveie elején járó, magas, szikár, közvetlen férfi érkezett és Tom Wilson néven, Dylan zenei rendezőjeként mutatkozott be. Két hangmérnök csatlakozott hozzá, majd együtt bementünk a vezérlőterembe. Wilson a hangmérnökök közé ült le egy hosszú, széles asztalhoz, ahonnan jól rálátott a tágas stúdióra. Balra bent mikrofonok álltak nagy összevisszaságban, közvetlenül szemben egy üres területen pedig egy kottatartó, két mikrofon és egy pianó volt, amit egy nagy ernyő választott el a stúdió többi részétől, és ami részben eltakarja majd Dylant, így javítva a hangminőséget.

– Fogalmam sincs, mit fog ma este felvenni – mondta Wilson. – Olyas-mik lesznek, amiket az elmúlt pár hónapban írt. – Megkérdeztem, Dylan jelent-e különösebb gondot egy zenei rendezőnek. – A legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy beleverjem, hogyan kell használni a mikrofonokat – mondta Wilson. – Korábban mindig nagyon beleélte magát, és sokat mozgolódott, aztán meg nagyon behajolt, és berecsegett a mikrofon. Ezekről eltekintve az volt az alapproblémám, hogy miként teremtsék meg egy olyan környezetet, amelyben el tud lazulni. Például ha zavarná az az ernyő, akkor elvenném, még ha ez a hangminőség rovására is menne. – Wilson az ajtó felé nézett. – Kicsit aggódom a ma este miatt. Egy egész albumot fogunk felvenni egyszerre. Rendszerint nem kell ennyire kapkodnunk, de ennek az albumnak kész kell lennie a Columbia Records őszi értékesítési kongresszusára. Úgyhogy ez egy különleges alkalom, egyébként Bobnak nincs szabott felvételi ütemterve. Úgy gondoljuk, elég fontos ahhoz, hogy akkor jöhessen felvenni, amikor akar.

Hét után öt perccel Dylan besétált a stúdióba egy ütött-kopott gitárral a kezében. Sötét szemüveget viselt, sötétszőke, göndör haját láthatólag már néhány hete nem vágta; kék farmernadrág volt rajta, fekete gyapjúpulóver és bokacsizma. Fél tucat barátja is vele tartott, többek közt a Woody Guthrie-éhoz hasonló stílusban játszó folkénekes, Jack Elliott, akin szintén kék farmernadrág és bokacsizma volt, valamint egy barna westerning, és egy félrekapott cowboykalap. Elliottnál volt két üveg Beaujolais, amit most átnyújtott Dylannek, aki óvatos mozdulattal az ernyő közelébe, egy asztalra tette őket. Dylan kinyitotta a gitártokot, kivett belőle egy hurkolt drótból készült szájharmonika-tartót, a nyakába akasztotta, aztán odament a zongorához és elkezdett játszani rajta egy hömpölygő honky-tonk darabot.

– Sokkal több mindenhez van adottsága, mint amennyit kifelé mutat – mondta Wilson. – Felhalmozza a tudást. Figyelje csak meg a három eddigi albumát. Mindegyik után egy nagy ugrás figyelhető meg, a dalok, az előadás szempontjából, és minden tekintetben.

Dylan mosolyogva jött be a vezérlőterembe. Bár előadásain szenvedélyesen ostromozza az egész társadalmat, az életben legfeltűnőbb tulajdonsága a szelídség. Gyorsan beszél, de halkán, és állandóan azon igyekszik, hogy jól megértse magát.

– Jó kis felvételeket fogunk készíteni ma este – mondta Wilsonnak. – Megígérem. – Aztán hozzám fordulva folytatta. – És most lesznek olyan újjal mutogatós dalok. Azokat a lemezeket már megcsináltam, és nem fogok kihátrálni mögülrük; de van közöttük olyan dal, ami arra kellett, hogy

felfigyeljenek rám, és sok azért született, mert nem láttam, hogy más csinálna ilyesmit. Mennyien írnak mostanában ujjal mutogatós számokat! Mutogatnak, hogy ez nincs jól, meg az nincs jól. Én viszont nem akarok többé *mások* nevében írni. Nem leszek szószóló. Mint amikor egyes szám első személyben írtam Emmett Tillről, és beleképzeltem magam a helyébe. Mostantól fogva csak olyasmit írok, ami belülről fakad, és azt akarom, hogy megint úgy menjen az írás, mint amikor tízéves voltam; hogy ugyanolyan természetes legyen, mint akkor volt. Azt akarom, hogy ugyanúgy menjen az írás, ahogy a járás vagy a beszéd. – Dylan összevonta szemöldökét. – Nem mintha egyelőre akár járni vagy beszélni is úgy tudnék, ahogy szeretném. Én most még nem tudok úgy viselkedni, mint Woody, Big Joe Williams vagy Lightnin' Hopkins tudott. Remélem, hogy egyszer majd ez is menni fog; de hát ők öregebbek. Ők el tudták érní, hogy a zene csak eszköz legyen, hogy többet tudjanak élni és feldobódjanak általa. Nekem van úgy, hogy sikerül feldobódnom a zenétől, de olyan is van, hogy elaludni is alig tudok éjjel.

Besétált Dylan egy barátja, Dylan meg elkezdett zsörtölödni egy interjú miatt, amit már korábban leszerveztek neki arra a hétre.

– Utálok nemet mondani, mert végül is ezeknek az ürgéknek is van munkájuk, amit el kell végezniük – mondta ingerülten megrázva a fejét. – De az azért idegesít, hogy az első kérdés rendszerint az, megyek-e le Délre, hogy részt vegyek valamelyik polgárjogi megmozdulásban. Megpróbálnak besorolni valahova. Persze jártam már ott, de nem megyek oda csak azért, hogy lefényképezhessenek egy tiltakozó táblával a kezemben. Ismerek sok srácot az SNCC-ből, a Diákok Erőszakellenes Koordinációs Bizottságából. Ez az egyetlen szervezet, amelyiknek, úgy érzem, lelkiekben a része vagyok. Az NAACP, az Országos Szövetség a Színesbőrűek Előrejutásáért, a legrégebb és legbefolyásosabb fekete polgárjogi mozgalom egy csomó vén ürgéből áll. Erre úgy jöttem rá, hogy közvetlen kapcsolatba léptem néhány taggal. Nem értettek meg. Fel akartak használni. Mindenkinek van valami baja. Sokszor nem lehet tudni, hogy azért akarnak valamit az embertől, mert bajban vannak, vagy mert tényleg azt szeretik benned, aki vagy. Ez rettentő bonyolult dolog, és a legtöbb, amit tehetsz, hogy számolsz ezzel.

Dylan, miután visszament a stúdióba, megállt a zongora előtt és elklimpírozta egyik új dalát zongorakísérettel. Megérkezett Dylan egy másik barátja három gyerekkel, akiknek a kora négy és tíz év között mozgott. A gyerekek elkezdtek rohangászni a stúdióban, és Wilson aztán ragaszkodott hozzá, hogy lehetőleg a vezérlőteremre korlátozzák őket.

Hét óra ötvenre Wilson leellenőrizte és megfelelően kiegyenlítettnek találta a hangzást. Dylan barátai helyet foglaltak a stúdiófalak mentén, Dylan maga pedig türelmetlenségében már alig győzte kivárni, mikor kezdhet. Wilson a vezérlőteremben ült egy stopperrel a kezében. Előrehajolt, mire Dylan nagy levegőt vett, hátraszegte a fejét, és belekezdett egy dalba, amit saját maga kísért gitáron és harmonikán. Az első felvétel még egyenetlenre sikerült, a második azonban már ellazultabb, ugyanakkor élénkebb lett. Dylan mosolygott, szemmel láthatóan bízott benne, hogy fel tud venni egy teljes albumot egyetlen este alatt. A következő dalokban leginkább a gitárra hagyatkozott, csak néha fűjt bele a szájharmonikába, ha valamit ki akart hangsúlyozni.

Wilson odaadta Dylan új szövegeinek a másolatát, és miután átfuttottam, megjegyeztem neki, hogy valóban nemigen vannak társadalmi tiltakozást kifejező dalok az újak között.

– A korai albumok félrevezették az embereket – mondta Wilson. – Ő tulajdonképpen inkább az időtálló folkzene hagyományait köveit. Úgy értem, hogy nem annyira a tiltakozást éneklí meg, mint inkább az emberekkel foglalkozik a dalaiban. Nem kell folyton Medgar Eversről beszélnie, hogy hatásos legyen. Az is elég, ha elmond egy egyszerű kis történetet egy ürgéről, aki elszökött egy asszonytól.

Miután az egyik számot már harmadszor vették fel, az egyik hangmérnök azt mondta Wilsonnak, hogy ha újra próbálkoznak, még jobban sikerülhet.

– Nem – Wilson megrázta a fejét. – Dylan esetében el kell fogadni azt, amit kapunk.

Odakint a stúdióban a vékony testalkatú Dylan éppen az ernyő előtt állt, és előrehajolva hallgatta egy dal visszajátszását a fülhallgatón. Már épp levette volna egy hangszeres betét alatt, de aztán újra megszólalt a hangja, mire elvigyorodott és visszavette.

A hangmérnök megint azt dünnyögte, hogy jobban is sikerülhetne, ha Dylan átvinné még egyszer a számot.

– Felejsd el – mondta Wilson. – Amikor Dylannel dolgozol, ne is gondolkodj a bevett felvételi technikákban. Meg kell tanulnod olyan fesztelennek lenni az üvegnek ezen az oldalán, amilyen ő a túloldalon.

Dylan rátért a következő dalra, ami egy férfiról szól, aki elhagy egy lányt, mert még nem kész arra, hogy az a fajta legyőzhetetlen hős és mindenről gondoskodó családfenntartó legyen, akit a lány akart. Ellentmondást nem tűrően énekelte: „Nem én vagyok, szívem.”

A visszajátszás alatt bementem Dylanhez a stúdióba.

– Az eddigi dalok úgy hangoznak, mintha hús-vér emberek szerepelnének benne – mondtam. Úgy tűnt, mintha Dylan meglepődne, hogy szükségesnek tartom ezt megjegyezni.

– Azok is. Ez teszi őket olyan ijesztővé. Ha nem mentem keresztül azon, amiről írok, a dalok nem érnek semmit.

Egyik következő dalában egy Kelet-Harlemben játszódó viharos szerelmi viszonyról szóló bonyolult elbeszéléssel folytatta, és a végén megkérdezte egyik barátját, hogy megértette-e. Az illető lelkesen bólintott.

– Hát én nem – mondta Dylan nevetve, aztán elkomorodott. – Nehéz felszabadulni lenni egy dalban, mindent beletenni. A dalok korlátok közé szorítanak. Woody Guthrie egyszer azt mondta nekem, hogy a dalokba nem kell rím meg semmi ilyesmi. De ez nem igaz. Egy dalnak kell adni valamilyen formát, hogy bele lehessen illeszteni a zenébe. Lehet idomítani a szöveget és a versmértéket, de valahogy akkor is illeszkednie kell. Kezdek felszabadultabb lenni azokban a dalokban, amiket most írok, de még mindig érzem a korlátokat. Ezért is írok sok verset, ha ez a jó szó rá. A költészet létrehozhatja a saját formáit.

Amikor Wilson jelezte, hogy kezdődhet a következő szám, Dylan felvette a kezét.

– Csak szeretnék rágyújtani, hogy láthassam a cigaretta fényét, miközben énekelek – mondta, és vigyorgott. – Nagyon ideges természetű vagyok, és biztonságban kell éreznem magam.

Tíz harmincra már hét dal megvolt.

– Eddig még soha nem ment ilyen gyorsan Dylannel – mondta Wilson. – Sokat bénázott a mikrofonokkal, de most már profi.

A hét dal felvétele közben még szép számmal érkeztek Dylan barátai. Négyen a vezérlőteremben ültek Wilson és a hangmérnökök mögött. A többiek a stúdió különböző pontjain helyezkedtek el, és mindig visszatértek az asztalhoz, amelyiken a Beaujolais-s üvegek álltak. Kinyitották őket és időnként papírpoharakba töltötték belőlük. A három gyerek még mindig eleven ördöggént viselkedett, és egyszer az egyik hirtelen berontott a stúdióba, amivel tönkretett egy felvételt. Dylan tettetett dühvel fordult a gyerkőchöz.

– Kinyírlak – mondta. – Utánad megyek a világ végére is, és elpusztítalak. – A fiú vihogott és visszazaladt a vezérlőterembe.

Ahogy telt az este, Dylan hangja egyre keserűbbé vált. Az éneklés dinamikája hangsúlyosabb lett, a halk részek után olykor váratlanul elszabadult a hangereje. A gitár állandó, erőteljes lüktetését gyakrabban egészítette ki a harmonika éles lökéseivel.

– Nagyon erőteljes a srác – mondta Wilson, látszólag magának. – Most már több lemezt ad el, mint Thelonus Monk vagy Miles Davis – folytatta hozzám fordulva. – Egy teljesen új nemzedékhez szól, és nem csak itt. Most járt Angliában. Az összes ülőhelyre szóló jegy elkelt a Royal Festival Hallban.

Dylan belekezdett a ›Chimes Of Freedom‹ című dalba. A vezérlőteremben levő négy barátja közül az egyik, egy sovány, szakállas férfi kijelentette, hogy Bobby az egész világegyetem összes, gondokkal küzdő embere nevében szól. Három társa ünnepélyesen bólintott.

A következő szerzemény, a ›Motorpsycho Nightmare‹ maróan gúnyos változata volt a gazdáról, a lányáról és az utazó ügynökről szóló régi mesének. Dylan jó néhányszor sikertelenül futott neki a dalnak, szemmel láthatóan azért, mert nehezen tudta elolvasni a szöveget.

– Sötétítse el a stúdiót – tanácsolta a szakállas barát Wilsonnak. – Attól jobban ellazul.

– Most nem a hangulat megteremtése a fontos – válaszolta Wilson anélkül, hogy hátrafordult volna –, hanem az olvashatóság.

A visszajátszás alatt Dylan feszülten figyelt, ajka mozgott, és egy cigaretta meredt az ég felé a jobb kezében. Rövid csönd támadt, majd Dylan felkiáltott, hogy szükség lesz még egy kis borra. A stúdióban levő barátok közül erre kettő bólintott és távozott.

A felvétel újrakezdődött, és Dylan lelkiismeretesen és keményen dolgozott tovább. Amikor felvenni vagy visszahallgatni készült valamit, teljesen ki tudott szakadni a forgatagból, amit a barátai kavartak a beszélgetéssel és egyéb mulattató mellékes eseményekkel. Egyszer-egyszer, amikor különösen tetszett neki valami, nevetésben tört ki, de aztán gyorsan újra munkához látott.

Dylan egy talking blues stílusú számba kezdett – egy fanyar elbeszélés keserűen gúnyos, ritmusos énekbeszédben előadva; a műfajt Woody Guthrie tette népszerűvé. „Liberális vagyok, de van határ\ legyen mindenki szabad ugyebár.\ De ha Barry Goldwatert ott találok,\ és hagyom, hogy elvegye a lányom,\ bolondnak néztek.\ Abból nem eszik, azért se, ha Kuba minden farmját kapom is érte!”*, közben szélesen mosolygott, Wilson és a hangmérnökök meg nevettek. Hosszú dal volt, és a vége felé Dylan hangja elcsuklott. Még kétszer megpróbálta, de mind a kétszer elakadt a dal vége előtt.

* Várady Szabolcs fordítása

– Hadd vegyek fel egy másikat – kérte Wilsont. – Erre majd visszaterék.

– Inkább fejezd be ezt – mondta Wilson. – Akkor csak összekavarjuk a sorrendet, és ha nem vagyok itt, amikor vágnak, a másik muksó bele fog zavarodni. Csak a végét vedd újra.

– Szerintem az elejéről kéne kezdenie – mondta a Wilson mögött ülő négy barát egyike, mire Wilson bosszúsan fordult hátra.

– Miért is?

– Egy történetet az ember nem a nyolcadik fejezetnél kezd el mesélni – felelte a barát.

– Ugyan már – mondta Wilson. – Mégis miféle filozófia ez? Most felvételt készítünk, nem életrajzot írunk.

Miközben a Wilson mögött ülők szinte kötelező jelleggel tovább tilakoztak, Dylan megfogadta Wilson tanácsát, és elénekelt a végéről hiányzó darabot. Szakállas barátja csendben felállt és egy négyzetet rajzolt a levegőbe Wilson feje mögött.

Más, főként az elvesztett vagy félreértett szerelemről szóló dalok következtek. Dylan eddigre elfáradt, de megőrizte jó humorát. Dylan közölte Wilsonnal, hogy ennek az utolsónak a címe ›My Back Pages‹. A dalban kifejezte mostani vágyát arra, hogy az „ujjal mutogatás” helyett a saját személyes élményeiből táplálkozó anyagot írjon. A refrénben azt énekelte: „Jaj, de akkor sokkal vénebb voltam \ Fiatal most vagyok.”

Éjjel fél kettőkor ért véget a felvétel. Dylan tizennégy új dalt rögzített. Megállapodtunk, hogy úgy egy hét múlva találkozunk, és akkor mesél nekem a származásáról és a gyerekkoráról.

– Bár a gyerekkorom egyáltalán nem fontos – mondta, amikor mentünk el a stúdióból. – Az számít, amit most csinálók.

Dylan Duluth-ban született 1941. május 24-én és a kanadai határhoz közel, egy minnesotai bányászvárosban, Hibbingben nőtt fel. Nem beszél részletesebben a szüleiről, azt mondja, hadd meséljenek inkább a dalai a személyes történetéről. Ahogy a *My Life in a Stolen Moment* című írásában megjegyzi, amely nyomtatásban is megjelent egy 1963-as városi koncert műsorfüzetében: „Ha az ember ott áll Hibbing főutcájának az egyik végén, el lehet látni a másik végéig, sőt még a város határain túl is.” Ahogy az a *The Times They Are A-Changin’* című album borítószervegéből kiderül, Dylan szüleirehasonlóan a város nem volt se gazdag, se szegény, csak éppen haldoklott. Hétszer szökött el otthonról: tíz-, tizenkettő, tizenhárom, tizenöt, tizenöt és fél, tizenhét és tizennyolc éves

korában. Utazásai során bejárta Dél-Dakotát, Új-Mexikót, Kansast és Kaliforniát. Tízéves korában kezdett gitározni, és a szökések szüneteiben autodidakta módon tanult játszani a hangszeren. Tizenöt évesen már szájharmonikán és autoharpon* is játszott, és már készen volt első dala is, egy Brigitte Bardot-nak ajánlott ballada. 1960 tavaszán Dylan beiratkozott a minneapolis-i Minnesota Egyetemre, ahova valamivel kevesebb mint hat hónapig járt. A *My Life in a Stolen Moment* című művében Dylan kemény hangon foglalta össze főiskolai pályafutását: „Természettudomány-órán ültem, és megbuktattak, mert nem voltam hajlandó nézni, ahogy egy nyúl meghal. Kiküldtek az angolóráról, mert csúnya szavakat használtam az angoltanárt jellemző dolgozatomban. A kommunikációóráról is kicsaptak, mert mindennap telefonáltam nekik, hogy nem tudok bemenni... Egy diákklub kollégiumából csak a vicc kedvéért nem dobtak ki. Hagyták, hadd lakjak ott, és így is tettem, amíg nem jöttek elő azzal, hogy csatlakozzak.” Paul Nelson és Jon Pankake, akik a Minneapolisban negyedévenként megjelenő, a folkzenéről és a folk előadókról szóló kritikáknak szentelt *Little Sandy Review* című folyóiratot szerkesztették, emlékeznek, hogy 1960 nyarán találkoztak Dylannel a Minnesota Egyetemen, amikor egy énekegyüttes tagjaként lépett fel az egyetem közelében levő The Scholar** nevű kávéházban. A szerkesztők, akik akkoriban az egyetem diákjai voltak, így írnak róla később kiadványukban: „Bob egy halk szavú ifjanc volt akkoriban, aki nem vonta magára túlzottan a figyelmet... Ápolt volt és jólöltözött, a rendes egyetemi öltözetet – nadrágot, pulóvert, fehér fűzős sportcipőt, ballon viharkabátot és sötét szemüveget – viselte.”

Még az egyetemi időszak előtt nagy hatással voltak Dylan éneklésére a néger folkzene olyan tolmácsolói, mint Leadbelly és Big Joe Williams. Utóbbival az Illinois állambeli Evanston városában találkozott, amikor tizenkét évesen elment hazulról. Dylannek tetszett jó néhány városi stílusú rhythm & blues előadó is, legkivált Bo Diddley és Chuck Berry. Zenéjét rajtuk kívül elsősorban még a countryzene olyan fehér előadói formálták, mint Hank Williams, Hank Snow és Jimmie Rodgers. Rövid egyetemi tanulmányai idején Dylan főként Woody Guthrie, az oklahomai születésű utazó felvételeiben mélyedt el, aki az e századi amerikai folkzene legjellegzetesebb, időszerű dolgokról szóló műveit hozta létre. 1954 óta Guthrie már nem tudott fellépni, mert egyre jobban elha-

* A countryzenében használt citeraszerű húros hangszer (a ford.)

** A hely neve pontosan: Ten O’Clock Scholar (a szerk.)

talmasodott rajta a Huntington-kór vagy más néven vitustánc nevű, az idegrendszeret megtámadó betegség. Látogatókat viszont fogadhatott.* Dylan 1960 őszén otthagyta a Minnesota Egyetemet, és elhatározta, hogy elmegy hozzá. A következő év májusában Dylan rövid időre visszatért az egyetemre, hogy egy amatőr folkzenei koncerten lépjen fel. Nelson és Pankake ekkor ismét találkoztak vele, amit így idéztek fel a *Little Sandy Review*-ban: „Mindössze fél év alatt megtanult felkavaróan izgalmas, bluesos, erőteljes szájharmonika- és gitárzenét játszani, és Guthrie-nál tett látogatásai során nemcsak a kiváló oklahomai zenész kiszámíthatatlan mondatánát tette magáévá, hanem Guthrie hangszínét, előadásmódját és hanghordozását is. Dylan azon a tavaszi estén Guthrie-dalokat adott elő. Játéka hektikus volt és bizonytalan, de már nem volt híján azoknak az elemeknek, amelyek mára részévé lettek azóta tökéletesített előadói stílusának, és a folkzene legeredetibb jövevényévé tették.”

Zord volt a tél, amikor Dylan meglátogatta Guthrie-t. Dylan a tél legnagyobb részét New Yorkban töltötte, ahol énekesként nehezen talált hosszú távra szóló munkát. A 'Talkin' New York' című epés dalban, amelyben a városban töltött első hónapjait írja le, Dylan elbeszéli, hogy egy kávéház-tulajdonos mivel küldte őt el: megvetően azt mondta neki, hogy „tisztára hillbillyt játszol, nekünk ide folkénekes kell”. Előfordultak olyan éjszakák, amikor az aluljáróban aludt, de végül sikerült barátokra lelnie és találnia egy lakást a Lower East Side-on, és miután visszatért a tavaszi amatőr folkzenei koncertről, New Yorkban is kezdték felfigyelni rá. John Hammond, a Columbia Records tehetségkutatói részlegének vezetője, aki szép számmal fedezett fel azóta fontossá vált jazz és folk előadókat az elmúlt harminc évben, az év nyarán hallotta Dylant játszani egy másik folkénekes próbáján, akivel lemezszerződést készült aláírni. Nagy hatást gyakorolt rá a fiatalember nyers ereje és dalainak életszerű szövege, úgyhogy miután meghallgatta, azonnal leszerződöttette. Aztán 1961 szeptemberében éppen a citybillyk (ahogy mostanában az ifjú városi énekeseket és zenészeket hívják a zeneiparban) állandó menedékéül szolgáló Gerde's Folk City nevű helyen lépett fel Greenwich Village-ben, a Nyugati Negyedik utcában, amikor hallotta őt Robert Shelton, a *New York Times* folkzenei kritikusa, aki aztán nagy lelkesedéssel írt róla.

* Guthrie-t a Greystone Hospital nevű, New Jerseyben található pszichiátriai intézetben kezelték (a ford.)

Dylan kezdett befutni. Rajongótábora tovább növekedett a newporti, a monterey-i folkfesztiválokon és az országsszerte adott koncertjein. Karrierje nem volt zökkenőmentes, 1963 tavaszán például otthagyta az *Ed Sullivan Show* című tévéműsor felvételét, mert a CBS nem engedte, hogy elénekeljen egy dalt, amelyben csípős kritikával illeti a John Birch Societyt*. Egészeiben véve azonban sikere gyorsan nőtt. Az első három, a Columbia Recordsnál megjelent albuma – a *Bob Dylan*, a *The Freewheelin' Bob Dylan* és a *Times They Are A-Changin'* – mostanáig közel négyszázezer példányban kelt el együttvéve. Ezen felül nagy összegű jogdíjakat kapott olyan dalok zeneszerzőjeként, amelyek a Peter, Paul and Mary együttes, a Kingston Trio és más előadók felvételein lettek slágerek. Dylan honoráriuma egy koncertfellépésért jelenleg két- és háromezer dollár között mozog. Néha azonban játszott névleges összegekért újonnan alakult, nem haszonra dolgozó folktársaságoknak, és gyakran lépett fel díjmentesen polgárjogi nagygyűléseken.

Saját zenéjét tekintve Dylan meghaladta a pályafutása korai szakaszában őt ért hatások nagy részét, és áthatóan egyéni stílust alakított ki. Énekhangja gyakran érdes, rekedtes. Mitch Jayne, a missouri folk-együttes, a Dillard's egyik tagja úgy jellemezte Dylan hangját, mint ami „leginkább egy kutyáéra hasonlít, amelyiknek beakadt a lába a szögesdrótra”. Dylan csodálói mégis kezdik elfogadni, sőt örömeiket lelmi az érdes hangban, az annak mélyén rejtőző életerő és szellem miatt. Sőt arra is rámutatnak, hogy meghitt balladákban képes a törekeny líraiságra, mely ugyanakkor nem laposodik vagy fakul el. Dylant azonban zeneszerzői munkája révén ismerte meg a szélesebb közönség; az éneklés egyedül nem tette volna ilyen ismertté. Akár kozmikus méretű jelenésekkel, akár személyes talányokkal foglalkoznak, Dylan szövegei igazán törőlmetszettek. Jó érzéke van a beszédritmusokhoz, általánosságban kiváló érzékkel válogatja meg a részleteket, és természetesen mesemondói készséggel diktálja az elbeszélés tempóját. A dalai úgy hangoznak, mintha egyenesen az utca, a tanúk elbeszéléséből megismerhető történelem szülte volna őket, nem pedig nagy gonddal, nyugalomban írták volna meg. A színpadon Dylan úgy adja elő a számaint, mintha sürgősen el szeretne mondani egy történetet. A Richard Dyer-Bennetchez hasonló, alaposan képzett kortárs énekmondók választékosságából és kecsességéből nem sok található meg nála. De nem is Harry Belafonte vagy a Peter, Paul and Mary ügyesen és látványosan megrendezett előadásait

* Ultrakonzervatív jobboldali amerikai politikai és társadalmi szervezet

idézük. Az életben Dylan éppen olyan, mint a színpadon – nyugtalan, kielégíthetetlenül tapasztalatéhes, idealista, de bizonyos jól körülhatárolható ügyekben kétkedő.

Dylan az elmúlt évben ismertsége növekedésével egyre megfoghatatlanabbá vált. Annyira fenyegetőnek érezte kezdeti hírnevét, hogy örömmel élt a lehetőséggel, és menedzsere bearsville-i otthonában húzódott meg a koncertek között, sőt amikor nincs úton, még mindig ott tölti ideje nagy részét. Egy héttel a stúdiófelvétel után felhívott Bearsville-ből, és megállapodtunk, hogy másnap este találkozunk a Keneret nevű vendéglőben a Hetedik sugárút alsó szakaszán Greenwich Village-ben. A hely közel-keleti ételekre specializálta magát, ami Dylan egyik kedvence, viszont nincs italmérési engedélye. Úgyhogy miután találkoztunk a megbeszélthelyen, átmentünk a szomszédba néhány üveg Beaujolais-ért, és csak aztán mentünk vissza a vendéglőbe. Dylan nyughatatlan volt, mint mindig. Miközben beszélt, a keze állandóan mozgott, és olyan volt a hangja, mintha soha nem tudna lélegzethez jutni.

Megkérdeztem tőle, hogy értette pontosan a stúdiófelvételen azt, amikor az „ujjal mutogatós” dalokról beszélt. Kortyolt egyet a borból, előrehajolt és így szólt:

– Amikor körbenéztem, azt láttam, hogy milyen sokan hibáztatják az atombombát. De ez már kezd unalmassá válni, mert ez csak a felszín, a baj sokkal mélyebben van. Az a baj, hogy nagyon kevés ember szabad. A legtöbb embert, akik jönnek-mennek, köti valami, ami nem engedi nekik, hogy *beszélhessenek*, és így csak hozzáadják a saját zavarukat a nagy összevisszasághoz. Úgy értem, valamiféleképp érdekük, hogy a dolgok úgy legyenek, ahogy most vannak. Nekem különben nyolc. – Elmosolyodott. – Tudja, Joanie Baez aggódik miattam. Attól fél, hogy valakik majd az irányításuk alá vonnak, és kihasználnak. De én nem tartok ettől. Kézben tartom a gyeplőt, mert nem érdekel a pénz meg az ehhez hasonlók. És megbízom magamban, mert sok változáson mentem keresztül, úgyhogy most már tudom, számomra mi a valódi és mi nem. A hírnév is megváltoztatott valamennyire. Itt Greenwich Village-ben nincs gond, senki nem figyel fel rám. De vicces érzés, hogy más városokban találkozom olyanokkal, akiket nem ismerek, viszont ők azt hiszik, hogy ismernek engem. Azaz úgy gondolják, hogy mindent tudnak rólam. Egy jó dolog azért van benne. Olyan emberektől kaptam idén születésnapi üdvözlőlapokat, akikről soha nem is hallottam. Fura, igaz? Vannak emberek, akiket mélyen megérintettem, de akiket soha nem fogok ismerni. – Cigaretára gyújtott. – Más szempontból viszont terhes is tud lenni, ha az

embert észreveszik. Ezért is tűnök el sokszor. Olyan helyekre megyek, ahol nem ismernek meg, mert azért léteznek ilyenek. – Nevetett. – Nincs munkám, amit be kéne fejeztem. Nincs állásom. Nem köt semmi, kivéve az a néhány lemez, amit fel kell vennem, meg a koncertek, amiken játszanom kell. Ez persze fura dolog. A legtöbb ember felkel reggel, és várják a teendői. Persze én is tehetnék úgy, mintha nap mint nap mindenféle teendőm lenne. De miért tennék úgy? Inkább azt csinálom, amihez éppen kedvem van. Egyszer talán majd filmet készítek a barátaimról Woodstock környékén. Sokat írok. És folyton sokat érintkezem az emberekkel – itt a Village-ben, az európai útjaim során Párizsban, és még sok helyen.

Megkérdeztem Dylant, milyen távra tervez.

– Nem tekintek messzibbre annál, ami itt és most van. De azért tudom, hogy például a hírnév is mulandó, biztosan. Az, hogy ilyen nagy tömegek ismernek, olyan emberek miatt van, akik egy időre rákattannak valamire és megveszik a lemezeket. De aztán leállnak, és akkor már nem leszek híres.

Akkor vettük észre, hogy ott álldogál mellettünk bátortalanul egy fiatal pincéernő. Amikor Dylan odafordult hozzá, ő autogramot kért tőle. Dylan örömmel írta alá a nevét kétszer is, miután a pincéernő megkérdezte, adna-e autogramot az egyik barátjának is.

– Sajnálom, hogy félbeszakítottam a vacsorájukat – mondta mosolyogva. – Bár igazából nem sajnálom.

– Folyton leveleket kapok mindenféle fiatal emberektől – folytatta Dylan, amikor a pincéernő elment. – Ilyenkor eltűnődöm, vajon írnak-e levelet más ismeretleneknek is. Csak azért írnak, mert el szeretnének mondani ezt-azt, és néha belemennek a személyes problémáikba is. Vannak olyanok is, akik verseket küldenek. Verseket szeretek kapni, mindet elolvasom, és van, amelyekre válaszolok is. De a gondjaira nem szolgálak válasszal. – Előrehajolt és gyorsabban kezdett beszélni. – Mert ez olyan, mint amikor valaki meg akarja nekem mondani, hogy mi „erkölcsös”. Inkább mutassák meg. Ha van valami mondanivalójuk az erkölcsről, akkor én inkább azt szeretném látni, ki mit csinál. És velem is ugyanez a helyzet. Mindössze annyit tehetek, hogy én magam vagyok, és az engem kérdezőknek megmutatom, *én* hogyan élek. Azt én nem tudom nekik megmondani, hogyan változtassanak a dolgaikon, mert változtatni csak egyféleképpen lehet: ha az ember megszabadul a mindenféle láncaitól. Ezt viszont a legtöbb ember nehezen teszi meg.

Nálam volt Dylan *The Times They Are A-Changin'* című albuma. Felhívtam a figyelmét a borítóhoz írt jegyzeteinek arra a szakaszára, amiben

arról beszél, hogy kisfiúként hogyan menekült el több ízben is a szüleitől Hibbingből. Dylan kortyolt egyet a borból.

– Azért szökdöstem el folyton, mert nem éreztem magam szabadnak – mondta. – Állandóan felügyeltek rám. Már akkoriban is sejtettem, hogy a szülők azért teszik, amit tesznek, mert merevek, és saját maguk vonatkozásában foglalkoznak a gyerekeikkel. Azt szeretnék, hogy a gyerekeik örömet szerezzenek nekik, hogy büszkéik lehessenek rájuk, és nem akarják, hogy azok zavarba hozzák őket. A maguk képére akarnak formálni. Úgyhogy már tízéves koromban menekülésre fogtam. De mindig elcsíptek és hazaküldtek. Tizenhárom évesen egy vurstlival bejártam Minnesota északi részét, Észak- és Dél-Dakotát, de megint elcsíptek. Újra és újra megpróbáltam, és tizennyolc évesen végleg elhúztam a csíkot. Még amikor New Yorkba értem, akkor is menekültem. Csak mert az ember szabadon mozoghat, az még nem jelenti azt, hogy szabad is. A végén már odáig jutottam, hogy elszakadtam mindentől és mindenkitől. Akkor láttam be, hogy nincs értelme ilyen messzire és ilyen gyorsan futni, ha a végén nem vár senki. Ez önbecsapás, öncélú menekülés. Úgyhogy megálltam. Most nincs is olyan hely, ahonnan menekülhetnék, mert sehol sem kell maradnom, ahol nem akarok. De a világért sem szeretném, ha engem utánoznának azok a kölykök, akiknek mehetnéjük van. Semmiképp nem akarnám, hogy egy fiatal gyerek azért menjen el hazulról, mert én is így tettem, és hogy aztán keresztül kelljen mennie mindazokon, amiken én keresztülmentem. Mindenkinek magának kell rájönnie, hogyan lehet szabad. Senki más nem tud ebben segíteni. Nekem se tudott senki. Én például elsősorban azért jöttem keletre, hogy találkozassak Woody Guthrie-val. Bálványoztam őt. Már ismertem, amikor pár évvel ezelőtt néhány negatív változás állt be az életemben, és akkor fölkerestem Woodyt. Úgy mentem hozzá, mintha gyónni akarnék, de nem tudtam neki vallomást tenni. Furcsa volt. Azért mégis beszéltem vele – már amennyire tudott beszélni –, és ez segített valamenynyit. De a dolgok lényegét tekintve egyáltalán nem tudott nekem segíteni. Egy idő után rájöttem erre. Szóval nekem Woody volt az utolsó bálványom. – Csönd lett.

– Sokat tanultam az elmúlt néhány évben – mondta Dylan halkán. – Például a szépségről.

Emlékeztettem őt arra, amit még Joan Baez egyik albumához írt jegyzeteiben mondott arról, hogyan változnak számára a szépség ismérvei. Ott azt írta, hogy még nem ismerte Joan Baezt, amikor először meghallotta a hangját, és az első benyomását egy ajánló versben fogalmazta meg:

„Az ilyen hangot én rühellem”, mondtam,
„nekem a csúnya hang a szép,
ami recseg, ropog, kopog, csak annak
bírom az énekét.”*

– Igen – mondta Dylan nevetve –, tévedtem. Az volt a probléma, hogy megpróbáltam meghatározni a szépséget. Most elfogadom olyan-
nak, amilyen, legyen az bármilyen. Ezért is szeretem például Hemingwayt. Nem olvasok sokat, és akkor rendszerint azt, amit az emberek a kezembe adnak. De Hemingwayt olvasok. Neki nem kellett mellékneveteket használnia. Nem kellett meghatározni, amit mond, csak mondta. Én ezt még nem tudom megtenni, de arra törekszem, hogy egyszer képes legyek rá.

Egy fiatal színész Julian Beck és Judith Malina Living Theatre nevű társulatából megállt az asztalnál. Dylan lelkesen kezét rázott vele.

– Hamarosan indulunk Európába – mondta a színész. – De amikor visszajövünk, kimegyünk az utcára. Ott fogunk játszani, hogy bárki láthassa, aki akarja.

– Tyúha! – mondta Dylan, és rugózni kezdett a székén. – Mondd meg Juliannek és Judith-nak, hogy ahhoz én is szívesen csatlakoznék.

A színész azt felelte, hogy majd megmondja, és elkérte Dylan telefonszámát.

– Bob, most már egyáltalán nem játszod a régi folkdalokat, csak a saját dalaidat? – kérdezte még tőle.

– Kénytelen vagyok – válaszolta Dylan. – Amikor feszült vagyok, kint esik az eső, senki nincs mellettem, és akire vágyom, távol van tőlem, ráadásul valaki mással, akkor mégsem énekelhetem azt, hogy ›Ain't Got No Use for Your Red Apple Juice‹. Nem érdekel, mennyire jók a régi dalok, meg hogy milyen régiek. Új dalokat kell alkotnom, még hozzá abból, amit én tudok és én érzek.

A beszélgetés a polgárjogokra terelődött, és a színész a „mozgalom” szót használta, hogy kifejezze a polgárjogi aktivisták munkáját. Dylan fűrkészően nézett rá.

– Egyetértetek mindennel, ami történik – mondta –, de nem vagyok benne semmiféle mozgalomban. Ha részt vennék benne, semmi más-
sal nem lennék elfoglalva, csak hogy a „mozgalom” tagja vagyok. Egész egyszerűen nem tudom elviselni, ha valakiknek jobb dolguk sincs annál,

* Várady Szabolcs fordítása

mint hogy megszabják nekem, mit csináljak. Sok olyasmit teszek, amit egyetlen mozgalom sem tűrne meg. – Húzott egy jót a Beaujolais-ból, aztán folytatta. – Olyan ez, mint a politika. Én egyszerűen nem bologulok a szervezetekkel. Egyszer, tavaly decemberben beleestem egy csapdába, amikor beleegyeztem, hogy elfogadom a XVIII. századi angol haladó szellemiségű gondolkodóról, Thomas Paine-ről elnevezett díjat a National Emergency Civil Liberties Committee-től (Nemzeti Vészbizottság a Szabadságjogokért). Az Americana Hotel nagy báltermében! Mihelyst megérkeztem, feszült lettem. Először is a velem levő emberek nem mehettek be. Ők még nálam is extravagánsabban néztek ki. Gondolom, nem voltak az alkalomhoz öltözve. A bálteremben aztán nagyon feszült lettem, és elkezdtem inni. Amikor lenéztem a pódiumról, egy csomó olyan embert láttam, akiknek semmi köze nem volt az én politikai meggyőződéséhez, és akkor megijedtem. Elvileg az én oldalamon álltak, de nem éreztem, hogy bármilyen kapcsolatom lenne velük. Ott volt a sok ember, akik mind részt vettek a baloldal tevékenységében a harmincas években, most pedig polgárjogi mozgalmakat támogattak. Ami persze klassz, de nercprémeket és ékszereket viseltek, és az embernek az volt az érzése, hogy büntudatból adnak pénzt. Felálltam, mert el akartam menni, de utánam jöttek és elkaptak. Azt mondták, hogy el kell fogadnom a díjat. Amikor felmentem, hogy elmondjam a beszédem, már csak azt tudtam mondani, ami akkor eszembe jutott. Ők arról beszéltek, hogy megölték Kennedyt, Bill Moore-t, Medgar Everst meg a buddhista szerzeteseket Vietnamban. Úgy éreztem, mondanom kell valamit Lee Harvey Oswaldról. Elmeséltem nekik, hogy sokat olvastam az érzéseiről az újságokban, és tudom, hogy nagyon feszült. Mondtam, hogy én is az vagyok, és én is sok tekintetben hasonlóan érzek hozzá. Sok a közös bennem és Oswaldban, és jellegzetes alakja az időknak, amiket élünk. Erre persze elkezdtek pfujolni. Úgy néztek rám, mint egy állatra. Tényleg azt hitték, hogy azt mondom, milyen jó, hogy Kennedyt megölték. Ilyen szinten tévedésben élnek. Mert én Oswaldról beszéltem. Aztán elkezdtem beszélni a harlemi barátaimról, akik között vannak narkósak is, mindenesetre mind szegények. Mondtam, hogy nekik is szabadságra van szükségük, éppen annyira, mint bárki másnak, és *értük* mit tesz bárki is? Az elnök a lábamat rugdosta az asztal alatt, de én nem hagytam magam. Persze azt várták, hogy egy dörgölöző kiscica leszek, és azt mondom majd: „Hálás vagyok, amiért nekem ítelték a díjat. Kitűnő énekes vagyok, és erősen hiszek a liberálisokban. Maguk megveszik a lemezeimet, én meg támogatni fogom az ügyüket.” De nem ezt mondtam azon

az estén, úgyhogy nem fogadtak be. Ez az oka azoknak a kötöttségeknek, amikről beszéltem: sok ember azt akarja, hogy elfogadják őket, nem akarnak egyedül lenni. De végül is mit jelent egyedül lenni? Velem néha előfordult, hogy háromezer ember előtt voltam egyedül. Aznap este is egyedül voltam.

A színész együttérzően bólintott. Dylan csettintett az ujjával. – Majd elfelejtettem – mondta. – A szabadságharcosokról is beszéltek aznap este. Én jártam Mississippiben, és nemcsak a polgárjogi mozgalmakból ismerem azokat az embereket, hanem barátokként is. Például Jim Formant, az SNCC egyik vezetőjét. Bármikor melléállok. De azok az emberek ott aznap este azt akarták, hogy színes bőrűekként kezeljem a színes bőrűeket. Megmondom őszintén, hogy az életben soha többé nem lesz közöm egy politikai szervezethez sem. Persze lehet, hogy segíteni fogok valamilyik barátomnak, ha politikai ambíciók fűtik. De nem leszek tagja egyetlen szervezetnek sem. Azok ott a vacsorán ugyanolyanok voltak, mint mindenki más. Bebörtönözve élnek. Kötik őket azok a dolgok, amiket csinálnak. A baj csak az, hogy a béklyóikon túl azért megpróbálnak nagy tetteket végrehajtani és erkölcsről prédikálni, de alapvetően nem akarják veszélyeztetni a pozícióikat. Állásokban vannak, amiket meg akarnak tartani. Nekem semmi dolgom nincs velük, és azoknak sincs, akikkel én az időmet töltöm. Az egyetlen dolog, amit bánok, hogy valószínűleg ártottam a gyűjtési kísérletnek. De nem tudtam, hogy megpróbálnak majd pénzt gyűjteni a beszédem után. Feltehetőleg sok pénztől fosztottam meg őket, de felajánlottam, hogy kifizetem, amitől a beszédem miatt elestek, akármennyiről is legyen szó. Meg is mondtam nekik, hogy nem érdekel, mennyi. Utálok az adósságokat, különösen az erkölcsi adósságokat. Rosszabbak, mint a pénzádósságok.

Dylan a hosszú monológtól kimerülten dőlt hátra, és töltött még Beaujolais-t.

– Sokan arról beszélnek, hogy meg kell próbálni megváltoztatni a társadalmat – tette még hozzá. – Én mindössze annyit tudok, hogy ameddig az emberek ennyire aggódnak amiatt, hogy megőrizték a státusukat és mindazt, amijük van, semmi nem fog történni. Jó, lehet, hogy az emberek a társaságban változnak majd, de senki se fog semmit se tanulni.

A színész távozott, és már Dylannek is indulnia kellett vissza északra.

– Látogasson meg a jövő héten – mondta nekem –, és elviszem motorozni. – Két vállá közé húzta a nyakát, és azzal sebesen távozott.